

ALLAH MERKEZLİLİK ÖLÇEĞİ (AMÖ): GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI*

Araştırma Makalesi

Ümit Horozcu**
Ahmet Celalettin Güneş***

Makale Geliş: 09.08.2020

Makale Kabul: 04.10.2020

Öz

Bu çalışmada Allah Merkezilik Ölçeği (AMÖ)'nin geliştirilme sürecine ve geçerlik ve güvenirlik analizine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu ölçek, insanların sosyal yaşamın doğal akışı içerisinde bilhassa kendisini doğrudan ilgilendiren durumlar karşısındaki hislerinin, bu durumlara ilişkin yaptığı değerlendirmelerinin merkezine Allah'ı ne ölçüde aldığını, bir başka ifadeyle iyilik ve doğruluğun ölçütü olarak Allah'ın rızasını ne derecede kabul ettiğini ölçmek üzere geliştirilmiştir. Yaşadığı hadiseler karşısında kişinin Allah'ın rızasına uygunluğu, değerlendirmelerinde temel ölçü kabul etmesinin onunla ilgili pek çok psikolojik ve sosyal durumu etkileyeceği düşüncesi araştırmacıların bu ölçeği geliştirmesindeki hareket noktası olmuştur. Çalışma çerçevesinde ön testlerin dışında iki ana uygulama

* Bu araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 25.06.2020 tarih ve 70639 sayılı izni ile uygulanmıştır.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye, umit.horozcu@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0916-0313

*** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye, acgunes@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5820-6448

Atıf için; Ümit Horozcu ve Ahmet Celalettin Güneş, "Allah Merkezilik Ölçeği (AMÖ): Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, sy. 2 (2020): 297-327, DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2020.6.2.02>

Copyright © 2020. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUILAF'a devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

gerçekleştirilmiştir. 16 yaş üstü 326 yetişkinle yapılan ilk çalışmanın verileri üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda 8 maddeli tek faktörlü bir ölçek yapısı elde edilmiştir. Yine 16 yaş üstü 185 yetişkin üzerinde gerçekleştirilen ikinci çalışmanın verileri ile ilk analiz sonucunda elde edilen 8 maddeli tek faktörlü yapı, doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda $X^2/df = 1.73$, $RMSEA = 0.074$, $NFI = 0.95$, $NNFI = 0.97$, $CFI = 0.98$, $RFI = .98$, $IFI = .93$, $RMR = 0.062$, $SRMR = 0.046$, $GFI = 0.94$ ve $AGFI = 0.89$ şeklindeki uyum skorları elde edilmiştir. 8 madde ve tek faktörlü yapıdaki ölçeğin güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) .89 olarak tespit edilmiştir. İki yarı güvenirliği (Spearman-Brown) testinde iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı (r) ise .81 olarak bulunmuştur. Elde edilen değerler AMÖ'nün güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Allah Merkezilik, Dindarlık, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlik.

Scale of Allah Centeredness (SAC): Reliability and Validity Study

Abstract

In this study the reliability and validity analysis of "Scale of Allah Centeredness" (SAC) are presented. This scale has been developed to measure the extent to which people's feelings in the natural flow of social life, especially those that directly concern them, center God on their assessment of these situations, in other words, to what extent they accept God's consent as a measure of goodness and righteousness. Two main applications were carried out in the study except the two pretests. The data of the first study on 326 people over the age of 16 were subjected to factor analysis and as a result a 8-item one-dimensional scale structure was obtained. Again, with the data of the second study conducted on 185 adults over 16 years of age, the 8-item single-factor structure obtained as a result of the first analysis was subjected to confirmatory factor analysis. Based on the confirmatory factor analysis, the following scores were obtained: $X^2/df = 1.73$, $RMSEA = 0.074$, $NFI = 0.95$, $NNFI = 0.97$, $CFI = 0.98$, $RFI = .98$,

IFI = .93, RMR = 0.062, SRMR = 0.046, GFI = 0.94 ve AGFI = 0.89. The reliability coefficient (Cronbach's Alpha) of 8 items and the single-factor construct was .89. Also, the results of the split half reliability (Spearman Brown) test were as follows: Reliability coefficient of the first half was .76, the reliability coefficient of the second half is .77 and the correlation coefficient (r) between the two halves is .81. The values revealed show that the scale is a reliable and valid scale.

Key Words: Allah Centeredness, Religiousness, Scale, Validity, Reliability.

GİRİŞ

Din bilimlerinin din psikolojisi, din eğitimi ve din sosyolojisi gibi bilim dallarında dindarlığın duygusal, düşünsel ve davranışsal değişkenlerle nasıl bir etkileşime girdiğini ve insanları nasıl etkilediğini konu edinen saha araştırmalarında kullanılmak üzere çok sayıda dindarlık ölçeği geliştirilmiştir. Ne var ki dindarlık ölçeği geliştirilmenin bazı problemleri yanları bulunmaktadır. Bilhassa ibadet, ahlak, inanç, tecrübe ve bilgi gibi boyutları aynı anda ölçme konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Örneğin, katılımcılara “İşlerimi kolaylaştırmak üzere icap ederse rüşvet veririm.” ifadesine ne kadar katıldıkları sorulduğunda, hiç katılmıyorum şeklinde cevap verenlerin tamamının dindar olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü din karşıtı bir ateist de din dışındaki başka saiklerle bu ahlak dışı davranıştan uzak durmayı tercih edebilir. Yine, dini yönelim, dini eğilim, dini şuur, dini motivasyon gibi dindarlığın farklı yönlerine ilişkin kapsayıcı tek bir ölçek yapabilmek şimdiye kadar mümkün olmamıştır ve imkanı da zor görünmektedir. Bunlar ve benzeri problemler, araştırmacıları yerli literatürde dindarlığı farklı yönleriyle ölçebilecek birçok ölçek geliştirmeye yahut geliştirilmiş ölçekleri Türkçeye ve yerli kültüre

uyarlamaya sevketmiştir. Öyle ki dindarlık, ölçek alanyazınında en fazla çalışma yapılan konulardan biri haline gelmiştir. Bunlar, ciddi gayretlerin ürünü olarak ortaya çıkarılmış, bilhassa din bilimleri sahasında oldukça önemli işlevleri yerine getirmiş çalışmalardır.

Müslüman örneklemeler üzerinde çalışabilmek ve inanç-ibadet-ahlak gibi boyutlar arasındaki sözü edilen etkileşim problemini de ekarte etmek üzere tarafımızca geliştirilen Allah Merkezlilik Ölçeği (AMÖ)'nin çok sayıda ölçek içerisinde, literatürdeki hangi boşluğu gidermeye aday olduğunu, bir diğer ifadeyle özgün değerini izah etmek adına, bu zamana kadar geliştirilmiş ve içeriğine ulaşabildiğimiz dindarlık ölçeklerinin bazılarını ana hatlarıyla tanıttık, AMÖ'nün hangi beklentilerin ürünü olduğunu ve bu ölçeklerde olmayan hangi özellikleri taşıdığını açıklamaya gayret edeceğiz. Sonrasında ise ölçeğin geliştirilme aşamalarına ve psikometrik özelliklerine ilişkin bilgileri takdim edeceğiz.

1. LİTERATÜR (DİNDARLIK ÖLÇEKLERİ)

Üzerinde duracağımız ölçeklerden ilki, Akın ve arkadaşlarının Türkçeye uyarladıkları “Dini Bağlılık Ölçeği”dir. Worthington ve arkadaşları tarafından 2003 yılında geliştirilen ve asıl adı “Religious Commitment Scale (RCI-10)” olan ölçek, kişinin dini değerlerine, inançlarına ve uygulamalarına bağlılığını ve bunları günlük hayatında uygulama derecesini ölçmektedir. 10 madde ile “içsel” ve “kişilerarası bağlılık” olmak üzere 2 alt boyuttan oluşan ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) .85 olarak tespit edilmiştir.¹

¹ Ahmet Akın v.dğr., “Dini Bağlılık Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 4, no. 2 (2015): 367-375.

Literatüre çok sayıda ölçek kazandıran Akın'ın Yalnız ile birlikte 2015 yılında dilimize uyarladıkları “Müslümanlık İbadet ve İnanç Ölçeği Kısa Formu”nun orijinal formu (The Short Muslim Practice and Belief Scale) AlMarri, Oei ve Al-Adawi'ye aittir. “Toplumsal alanla ilgili inanç ve ibadetler” ve “bireysel alanla ilgili inanç ve ibadetler” olmak üzere 2 alt boyuttan oluşan ölçeğin iç tutarlık katsayısı ölçek geneli için .91 olarak bulunmuştur.²

Yapıcı, 2006 yılında Stark ve Glock'un geliştirdiği beş boyutlu dindarlık ölçeğinin “dinin etkisini hissetme” boyutunu tek başına ölçmeye çalışan bir ölçme aracı geliştirmiş ve ölçeğin adını “Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi Ölçeği” olarak belirlemiştir. Son haliyle toplam varyansın %56.8'ini açıklayan 17 madde ve tek boyuttan oluşan ölçeğin, iç tutarlık katsayısı ise .95 olarak bulunmuştur.³

Akın ve arkadaşlarına ait olan yukarıda zikrettiğimiz iki ölçekte Allah'tan hiç söz edilmediği için bunlar bizim ölçeğimizle örtüşmezken, Yapıcı'nın ölçeğinde iki maddede Allah'tan bahsedilmektedir. Bunlardan birinde Allah'ın rızasından, diğerinde Allah'ın her zaman ve her yerde kulunu görüyor olmasının bilincinin davranışlara etkisinden bahsedilmektedir. Bu açıdan bizim ölçeğimiz Yapıcı'nın ölçeği ile kısmen örtüşmekte ise de ölçeğimiz Allah'ın görme, gözetme ve rızasının psiko-sosyal etkilerini merkeze alması bakımından onunkinden farklıdır.

² Ahmet Akın, Abdullah Yalnız, “Müslümanlıkta İnanç ve İbadet Ölçeği Kısa Formu: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması,” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15, no. 1 (2015): 235-242.

³ Asım Yapıcı, “Yeni bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, no. 1 (2006): 65-115.

Cirhinlioğlu 2006’da, doktora tezinde kullanmak üzere Allport ve Ross tarafından 1960’lı yıllarda geliştirilen ve asıl adı “The Religious Orientation Scale-Ross” olan ölçeği “Dini Yönelim Ölçeği” adıyla Türkçeye uyarlamıştır. Ölçek, dinin bir amaç olarak içselleştirilmesi veya araç olarak kullanılması varsayımına dayanmaktadır. Türkçeye uyarlanan ölçekte 23 (orjinalinde 20) madde bulunmakta ve ölçek 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .90’dır.⁴

Ercan 2009’da, Müslüman örneklemelerin dini eğilimini ölçmek amacıyla 21 maddeli ve 4 faktörlü “Müslüman Dini Yönelim Ölçeği” adında bir çalışmaya imza atmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı “içsel” faktörü için .93, “dışsal” faktörü için .83, “araştırmacı” faktörü için .73, “muhafazakar” faktörü için ise .81 olarak bulunmuştur.⁵ Adlarından ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere Cirhinlioğlu ve Ercan’ın ölçekleri bizim ölçeğimizden oldukça farklı içeriklere sahiptir.

Ok, 2011’de tutum kuramına bağlı olarak “Dini Tutum Ölçeği” isimli bir ölçme aracı geliştirmiştir. Tutumun bileşenleri olarak kabul edilen duygu, düşünce ve davranış boyutları dikkate alınarak hazırlanan ölçek, toplamda 8 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ok, bu ölçeğin psikometrik analizlerini birbirinden farklı iki grup ile gerçekleştirdiği çalışmalar üzerinden yapmıştır. Buna göre ölçeğin iç tutarlık katsayısı ilk çalışmada (n=930) .81, ikinci çalışmada (n=388) .91 olarak bulunmuştur.⁶ Ok’un ölçeği bir maddede Allah’ı ifade etmekte ise de

⁴ Fatma Gül Cirhinlioğlu, “Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişkiler” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006).

⁵ Nilüfer Ercan, “The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse: Ambivalent Sexism, System Justification and Religious Orientation” (Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, 2009).

⁶ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8, no. 2 (2011): 528-549.

diğer maddelerde dini söz konusu etmesi nedeniyle bizim ölçeğimizle çok az örtüşmektedir.

Çayabatmaz 2016’da, özellikle Türk toplumu ve Müslüman toplumlar için, Kur’an-ı Kerim kaynaklı bir “İslami Dindarlık Ölçeği” geliştirmiştir. Araştırmacı, 53 madde ile “iyilik”, “inanç”, “yakınlık”, “ibadet”, “kamil davranışlar”, “ahlak” ve “uygulanması zor emirler” olarak isimlendirdiği 7 alt boyuttan oluşan bu ölçeğin bütününe iç tutarlık katsayısını belirtmemiştir.⁷ Kur’an-ı Kerim üzerine yapılmış oldukça çarpıcı ve başarılı tespitlere dayanan ölçekte göze çarpan handikap ise doğrulayıcı faktör analizinin yapılmamış, dolayısıyla ölçeğin uyum değerlerinin sınıanmamış olmasıdır. Öte yandan ölçek İslamî dindarlık konusunda çarpıcı maddeler içermekte, Allah merkezilik hakkında dolaylı yollardan fikir vermektedir.

Horozcu ve Demir’in 2018’de geliştirdikleri “Ergenler İçin Dini İnanç Ölçeği (EDİÖ)” adından da anlaşılacağı üzere ergenlerin dini inanç ve şüphelerini ölçmek üzere geliştirilen, 18 maddeli ve tek boyutlu bir ölçektir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .94 olarak tespit edilmiştir.⁸ İnanç konusunda sade ve anlaşılır ifadeler içeriyor olmakla birlikte bu ölçek de Allah merkezliliği ölçmemektedir.

Onay 2004’te, bireylerin hayatlarında dine hangi derecede yer verdiğini tespit etmek üzere kullanılması için “Dini Yönelim Ölçeği (DYÖ)”ni geliştirmiştir. DYÖ, Türkiye’de bulunan dini ve kültürel alt yapıya uygun şekilde hazırlanmaya çalışılmıştır. Ölçek, 18 maddeden

⁷ Emine Çayabatmaz, “Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi 2006).

⁸ Ümit Horozcu, Zühre Demir, “Ergenler İçin Dini İnanç Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması,” *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4, no. 1 (2018): 81-92.

ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin uygulaması iki farklı örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. İç tutarlık katsayıları bu örneklemelerde .94 ve .95 olarak bulunmuştur.⁹ Ölçekte, Allah lafzı iki maddede geçmekte ise de bunlar kişinin duygu, düşünce ve davranışlarının belirleyicisi olması bakımından Allah merkezliliği ölçmemektedir.

Karaçay 2011’de yüksek lisans tezi bünyesinde “Dindarlık Eğilimi Ölçeği” adında 14 maddeli bir ölçek geliştirmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .91 olarak bulunmuştur.¹⁰ Ölçeğin neredeyse tüm maddelerinde Allah zikredilmekte ise de bunlar bireyin Allah’ın gücüne ve imkanına ilişkin inanç düzeyini ölçen fakat bireyin günlük yaşamındaki Allah merkezliliğini ölçmeyen maddelerdir.

Kuşat ve Bulut 2016’da, Goplen ve Plant tarafından geliştirilen “Religious Worldviews Scale” başlıklı ölçme aracını Türk kültürüne “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği” başlığı ile uyarlamıştır. Dinin dünyevi yaşamda ne kadar etkisinin olduğunu ölçmeyi amaçlayan ölçek, toplam varyansın %57.3’ünü açıklayan 19 maddeden oluşmaktadır. 2 faktörlü bir yapıya sahip ölçeğin iç tutarlık katsayısının ise .93 olduğu tespit edilmiştir.¹¹ Ölçekte yalnızca iki maddede “Tanrı” zikredilmekte ve bunlarda da yalnızca Tanrı’nın gücüne ve fiillerine ilişkin inanç ifade edilmektedir. Ayrıca diğer maddelerde dinin etkisini hissetmeye dair ifadeler de bulunmaktadır. Fakat ölçek bütünüyle ele alındığında AMÖ’den oldukça farklıdır.

⁹ Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 77-84.

¹⁰ Gülfer Karaçay, “İşsiz Bireylerde Yaşam Doyumu: Eğitim, Dini Duygulanım ve Sistemi Meşrulaştırma Bakımından Bir İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi 2011).

¹¹ Ali Kuşat, Meryem. B. Bulut, “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği’nin Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9, no. 43 (2016): 2502-2509.

Coştu'nun 2009'da dinsel zihniyet kalıpları olarak nitelendirilen normatif ve popüler dindarlığın derecesini ölçmek adına geliştirdiği “Dini Yönelim Ölçeği” adındaki 74 madde ve 3 alt boyuttan oluşan ölçeğin geneli için iç tutarlık katsayısı .87 olarak bulunmuştur.¹² Popüler dindarlık konusunda bir diğer ölçek ise 2003 yılında Arslan tarafından geliştirilen “Popüler Dindarlık Ölçeği”dir. Türk halkı arasındaki yaygın inanış ve uygulamaları ifade eden popüler dindarlığı ölçmek üzere üretilen ölçek 12 maddeli tek boyutlu bir yapıya sahip olup .85'lik bir iç tutarlık katsayısına sahiptir. Ölçeğin handikapı ise bu tek faktörün toplam varyansın sadece %22.8'ini açıklıyor¹³ olmasıdır ki tek faktörlü yapılarda toplam varyansın minimum %30'unun açıklanması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁴

Sezen 2010'da, Altemeyer ve Hunsberger tarafından geliştirilen “Religious Fundamentalism Scale” adlı ölçeği Türkçeye “Dini Fundamentalizm Ölçeği (DFÖ)” adıyla uyarlamıştır. Ölçeğin, ön yargılı ve ayrımcı tutumlarla ilgili çalışmalarda kullanılabilir nitelikte olduğu ifade edilmiştir. DFÖ, toplamda 12 maddeden ve “dinsel öğretiler”, “sembolik düşünce”, “kategorik düşünce” olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .73 olarak bulunmuştur. Ölçek, doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmamıştır.¹⁵

¹² Yakup Coştu, “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım ‘Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi’,” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, no. 15 (2009): 119-139.

¹³ Mustafa Arslan, “Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması,” *Dinbilimleri Akademik Dergisi* 3, no. 1 (2003): 97-116.

¹⁴ Ömay Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012): 227.

¹⁵ Abdülvahid Sezen, “Dinsel Fundamentalizm Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2010): 135-148.

Sevinç, Güven ve Metinyurt 2015'te, Cragun ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve asıl adı "The NonReligious-NonSpiritual Scale" olan ölçeği, inançsızlığın ölçülmek istendiği çalışmalarda kullanılması için "Dindar ve Spiritüel Olmama Ölçeği" (DİSOL) başlığıyla Türkçeye uyarlamıştır. Ölçek, orijinal formundaki gibi toplam 16 maddeden oluşmaktadır. "Dindarlık" ve "spiritüellik" alt boyutlarının her birinde 8'er madde bulunmaktadır. Ölçeğin geneli için iç tutarlık katsayısı ise .96 olarak tespit edilmiştir.¹⁶ İsimlerinden ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere gerek bu ölçeğin gerekse Sezen, Coştu ve Arslan'ın ölçeklerinin AMÖ'nün içeriğiyle örtüşmesi söz konusu değildir.

Kayıklık ve Kaygı, 2017'de inanç, ibadet ve etkisi açısından dindarlık düzeyini ölçmek üzere Kayıklık'ın 2003'te geliştirdiği "Dinsel Yaşayış Ölçeği"ni revize ederek yine aynı isimle yayınlamışlardır. Ölçek, 36 madde ve toplam varyansın %64.6'sını açıklayan 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı ölçek bütünü için .93 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ise ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Oldukça kapsamlı diyebileceğimiz ölçekte Allah'a dair inancı ve dinin davranışlara etkisini ölçen maddeler yer almaktadır. Fakat bu maddeler, bizim ölçeğimizde temel bir özellik olarak yer alan Allah merkezliliğin psikolojik yansımalarını ifade etme işlevini yerine getirmemektedir.

¹⁶ Kenan Sevinç v.dğr., "Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması," *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015): 59-86.

¹⁷ Hasan Kayıklık, Mehmet Emin Kalgı, "Dinsel Yaşayış Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması," *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, no. 1 (2017): 1-19.

Uysal'ın 1995'te geliştirdiği, toplam varyansın %61'3'ünü açıklayan 26 maddeli ve 5 faktörlü “İslami Dindarlık Ölçeği” alanda sıkça kullanılan ölçeklerden biri konumundadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .97'dir. Dönemin standartları açısından normal şekilde, ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi yapılmamıştır.¹⁸ Bir diğer çalışmada, Uysal ve arkadaşları 2014 yılında orijinal adı “Münchener Motivational Religiosity Inventory” olan envanteri “Motivasyonel Dindarlık Ölçeği” adıyla Türkçeye uyarlamışlardır. Toplam varyansın %73'ünü açıklayan 20 madde ve 2 alt boyuttan oluşan bu ölçek ise dinden ve Allah'tan motive olma düzeyini ölçmeye yarayan ifadelerden oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .97 olarak tespit edilmiştir.¹⁹ Ölçeğin özellikle birinci faktörü Allah'ı hemen her maddede zikretmekte ve üstelik Allah'a dair inancın psikolojik etkilerine ilişkin algıları ölçmektedir. Ancak bu maddeler Allah'ın etkisini oldukça başarılı şekilde ifade ediyor olsa da Allah merkezliliği ölçmeye odaklı değildir.

Seyhan 2015'te, “Dini Şuur Ölçeği”ni geliştirmiştir. Bu çalışmada 21 madde ve “değer”, “bilinç” ve “davranış” olarak isimlendirilen 3 alt boyuttan oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .93 olarak tespit edilmiştir.²⁰

Ülkemizde dindarlık ölçeklerinin dışında dindarlıkla yakından ilişkili kabul edilen maneviyat/spiritualite konusunda da bir dizi ölçek çalışması yapılmıştır. Detaya girmeksizin sıralanacak olursa, Ergül ve Temel'in 2007 yılında geliştirdiği “Maneviyat ve Manevi Bakım

¹⁸ Veysel Uysal, “İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Plot Çalışma,” *İslamî Araştırmalar Dergisi* 8, no. 3-4 (1995): 263-271.

¹⁹ Veysel Uysal v.dğr., “Motivasyonel Dindarlık Ölçeği,” *İslamî Araştırmalar* 25, no. 1 (2014): 15-27.

²⁰ Beyazıt Yaşar Seyhan, “Dini Şuur Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması,” *Ekev Akademi Dergisi* 19, no. 61(2015): 377-392.

Ölçeği’’²¹; Kasapoğlu’nun 2015 yılında geliştirdiği ‘‘Maneviyat Eğilimi Ölçeği’’²²; Güneş’in 2015 yılında geliştirdiği ‘‘Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği’’²³; Şahin ve arkadaşlarının 2017 yılında geliştirdiği ‘‘Manevi Anlam Ölçeği’’ ve aynı ekibin aynı yılda geliştirdiği ‘‘Maneviyat İfadeleri Envanteri’’²⁴; Demirci’nin 2017 yılında geliştirdiği ‘‘Maneviyat Ölçeği’’²⁵; Şirin’in 2018 yılında geliştirdiği ‘‘Maneviyat Ölçeği’’²⁶ ile Ekşi ve arkadaşlarının 2018 yılında geliştirdiği ‘‘İçsel Spiritüellik Ölçeği’’²⁷ bunlardan bazılarıdır.

Bizim çalışmamızın (AMÖ) bu zamana kadar geliştirilen veya dilimize uyarlanan ölçeklerle benzer birtakım yönleri bulunmakla birlikte AMÖ’nün tüm maddelerinin Allah’a dair olması onu diğer ölçeklerden farklı kılan yönlerden biridir. Zira söz konusu ettiğimiz ölçeklerde Allah’tan ya sadece bir veya iki maddede söz edilmekte yahut bazı maddelerde ‘Tanrı’, ‘Aşkın Varlık’, ‘Yüce Varlık’, ‘Yaratıcı’ gibi isimler yer almaktadır. Kanaatimize göre, doğrudan ve

²¹ Şafak Ergül, Ayla Bayık Temel, ‘‘Maneviyat ve Manevi Bakım Derecelendirme Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği,’’ *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 23, no. 1 (2007): 75-87.

²² Figen Kasapoğlu, ‘‘Manevi Yönelim Ölçeği’nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,’’ *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16, no. 3 (2015): 51-68.

²³ Adem Güneş, ‘‘Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği (MİDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,’’ *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 1354-1359.

²⁴ Ruken Şahin v.dğr., ‘‘Manevi Anlam ile Maneviyat İlişkinin İncelenmesi,’’ *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12, no. 28 (2017): 681-702.

²⁵ İbrahim Demirci, ‘‘Huzurlu ve Mutlu Yaşamın Değerler ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi’’ (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017).

²⁶ Turgay Şirin, ‘‘Maneviyat Ölçeği’nin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları,’’ *Turkish Studies Social Sciences* 13, no. 18 (2018): 1283-1309.

²⁷ Halil Ekşi v.dğr., ‘‘İçsel Spiritüellik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,’’ *International Conference on Stem and Educational Sciences* (2018: Bildiri Kitabı İçinde).

her maddede ‘Allah’ lafzının geçiyor olması, dindarlığı daha keskin şekilde ifade etmenin yanı sıra İslam dinini ve yerli din kültürümüzü daha canlı şekilde ifade edebilmeyi sağlamaktadır. Öte yandan Allah’ın hayatın merkezinde oluş derecesini doğrudan ölçen, dahası Allah merkezliliğin psikolojik ve sosyal etkisini doğrudan ölçen başka bir ölçek bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra dindarlığın inanç, ibadet, etki gibi boyutları konusunda detay bilgi vermemekle birlikte her biri hakkında üst perdeden fikir verecek şekilde kurgulanması AMÖ’yü özgün bir çalışma kılmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu başlık altında ölçek maddelerinin oluşturulması ve verilerin toplanma süreci, verilerin analizinde uygulanan yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilecektir. Araştırma için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı’na müracaat yapılmış ve başkanlığın 25.06.2020 tarih ve 70639 sayılı izninin ardından uygulanmıştır.

Ağırlıklı olarak din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi alanlarında sık kullanılan dindarlık ölçeklerinin, Allah merkezliliği tatmin edici şekilde ölçmediğinin hissedilmesinin ardından girişilen bu çalışmada öncelikle alanda bu zamana kadar geliştirilmiş ölçekleri mercek altına almak üzere alanyazın taraması yapılmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde geliştirilmiş veya toplumumuza uyarlanmış yukarıda detayları verilen ölçekler incelenmiştir. Bu çalışmanın ardından taslak ölçek maddelerinin yazımına geçilmiştir. Bu aşamada her bir madde, araştırmacılar tarafından oluşturulan ve iki sene boyunca bir arada çalışan, ölçek geliştirme konusunda uzmanlaşmış 6 kişilik

araştırma grubuyla yapılan toplantılarda tartışıldıktan sonra kaleme alınmıştır. Çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ilk 27 maddelik form, araştırmacıların önceki ölçek geliştirme deneyimlerinde yararlandığı bağlantıları vasıtasıyla ulaştığı 16 yaş üstü 62 kişilik bir gruba uygulanmıştır. Bu ön çalışmada anlaşılmayan sorular, üzerinde tartışılmak suretiyle sorunlarından arındırılmıştır. Ardından, şekillenen form ile ikinci bir ön çalışma yapılmış, yine aynı yöntemle ulaşılan 67 kişilik bir gruba uygulandıktan sonra ortaya çıkan maddelerin anlaşılıp anlaşılmadığı ve bu maddelerin bir bütünlük arz edip etmediği bir kere daha sınanmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde ölçek maddelerinde sorun bulunmadığı görüldükten sonra ana uygulamalara geçilmesine karar verilmiştir.

Çok maddeli yapılarda faktör çıkarmak için örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az 5 katı olması gerektiği kabulü dikkate alınarak 146'sı erkek, 180'i kadın olmak üzere 16 yaş üstü 326 kişi üzerinde ilk ana uygulama gerçekleştirilmiştir. Yaş ortalamaları 40 olan katılımcıların 51'i ilköğretim, 87'si lise, 121'i lisans ve 67'si lisansüstü eğitimi almış kişilerdir. Örneklemen tamamını İstanbul'da yer alan ilkokul ve liselerdeki öğretmen ve veli grupları arasından gönüllü katılımcılar oluşturmaktadır. Bu örneklem, araştırmacılar tarafından daha önce ilahiyat ve psikoloji sahalarını ilgilendiren ölçek geliştirme çalışmalarında müracaat edilen evrenden tesadüfi olarak seçilmiştir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda **ölçeğin her eğitim seviyesinden 16 yaş üstü ergen ve yetişkinlere sorunsuz şekilde uygulanabileceği** söylenebilir.

Uygulamadan elde edilen verilerle yapılan açımlayıcı faktör analizinde çok faktörlü bir yapının ortaya çıkabileceği ihtimali göz

önünde bulundurulurken öncelikle Varimax dik döndürme yöntemine başvurulmuştur. Ancak bu yöntemle yapılan analiz sonucunda çoklu bir yapı ortaya çıkmadığı görülünce herhangi bir döndürme yöntemine başvurmadan faktör analizi yapılmıştır. Bu aşamada bileşen tablosunda ölçek maddelerinin yük değerlerinin büyüklüğüne bakılmıştır. Neticede, aşağıda detayları verilecek olan 8 maddelik tek faktörlü yapı elde edilmiştir.

Çalışmadaki ikinci ana uygulama ise doğrulayıcı faktör analizi için gerçekleştirilmiştir. Nihai uygulama da diyeceğimiz bu çalışmada 8 maddelik form, aynı evrenden 185 kişiye uygulanmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin 8 maddeli ve tek faktörlü yapısının iyi uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmacılar, bu ölçeğin tekrar tekrar sınanmasının yararlı olacağını düşünmüşlerdir. Bu amaçla, ödev çalışmaları kapsamında 4 yüksek lisans öğrencisinin farklı değişkenlerle ilişkisini de saptayacak şekilde birbirinden farklı örneklem gruplarında AMÖ'yü denemeleri sağlanmıştır. Her bir çalışmada ölçeğin yüksek iç tutarlık katsayıları yakaladığı tespit edildikten sonra ölçeğin yayın aşamasına geçme süreci için gereken çalışmalara başlanmıştır.

Son olarak, ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri; güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlığı gösteren Cronbach's Alpha ve Spearman Brown iki yarı test korelasyonu yöntem ve tekniklerine başvurulmuştur. Güvenirlik analizi ve açımlayıcı faktör analizi SPSS 21, doğrulayıcı faktör analizi LISREL 9.2 paket programlarıyla yapılmıştır.

3. ÖLÇEĞİN DERECELENDİRME SİSTEMİ

Katılımcılara çeşitli durumlardaki Allah merkezliliği beyan eden ifadeler verilmiş, kendilerinden 7’li Likert tipi derecelendirme üzerinden ifadelere ne kadar katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Örneğin “Bir işte Allah rızası olduğunu bilirsem insanların ne düşündüğünü çok da önemsemem.” ifadesine karşılık “Bana hiç uygun değil” (1 Puan), “Bana uygun değil” (2 Puan), “Bana biraz uygun” (3 Puan), “Bana kısmen uygun” (4 Puan), “Bana oldukça uygun” (5 Puan), “Bana büyük ölçüde uygun” (6 puan) ve “Bana tamamen uygun” (7 Puan) seçenekleri verilmiştir. Sadece yedinci maddenin ters, diğerlerinin ise düz olarak hesaplandığı ölçekten alınacak en düşük puan 8 ve en yüksek puan 56’dır. Alınacak 8 puan kişinin kendine ve hayata dönük düşüncelerinde Allah’a dair tutumunun hiçbir etkisinin olmadığına, yani kişinin kesinlikle Allah merkezli olmadığına işaret etmektedir. Ölçekten alınacak 56 puan ise kişinin hayatı tamamen Allah’ın rızası çerçevesinde ele alıp, yaşam olaylarındaki temel ölçütünün Allah’ın görüş ve rızası olduğu, duyguların belirleyicisinin dünveyi beklentiler değil Allah olduğu, yani tamamen Allah merkezli olduğu anlamına gelmektedir.

4. BULGULAR

Bu bölümde ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizine ilişkin teknik detaylara ve elde edilen bulgulara yer verilecektir.

4.1. Geçerlik Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla önce açımlayıcı, ardından da doğrulayıcı faktör analizi yöntemlerine başvurulmuştur. Elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı, Bartlett

Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterlik Testi ile hesaplanmıştır. 326 katılımcıdan elde edilen verilerle yapılan analizde KMO değeri .93, Barlett testi sonucunda kay kare değeri anlamlı bulunmuştur [$X^2= 1240,329$ $p = .000$]. Bu değerler, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve ölçeğin faktör çıkartmak için uygun olduğunu göstermektedir.²⁸

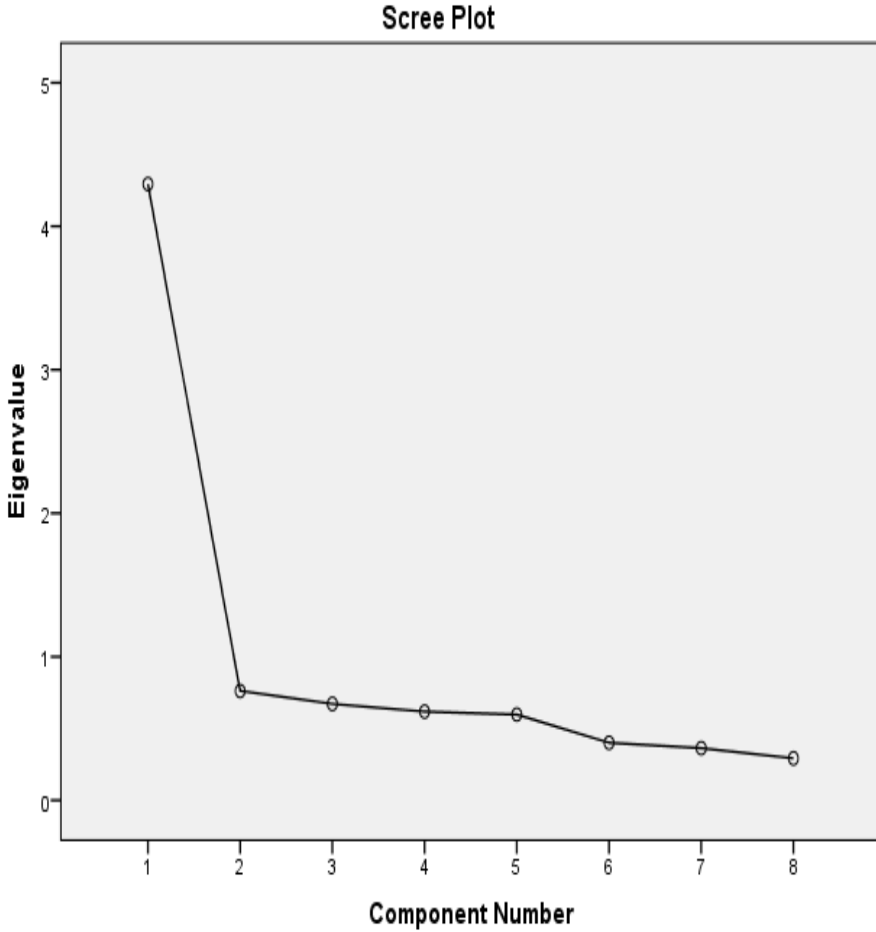
Tablo 1: Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Başlangıç Özdeğerleri				Faktör Yüklerin Kareleri Toplamı		
	Toplam	Açıklanan varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan varyans %	Kümülatif %
1	4,29	53,68	53,68	4,29	53,68	53,68
2	,76	9,52	63,20			
3	,67	8,40	71,60			
4	,62	7,73	79,33			
5	,60	7,47	86,80			
6	,40	5,01	91,81			
7	,36	4,54	96,35			
8	,29	3,66	100,00			

Yapılan faktör analizinde faktör yükleri düşük olan veya zayıf bir şekilde dağılan 19 madde analiz dışı bırakılmıştır. Toplam Varyans (Total Variance) tablosunda görüldüğü üzere özdeğeri (eigenvalue)

²⁸ Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, 219.

1'in üzerinde olan yalnızca bir faktörün bulunduğu ve bu tek faktörün ölçeğin toplam varyansının %53.7'sini açıkladığı tespit edilmiştir ki sosyal bilimlerde geliştirilen tek faktörlü ölçeklerde faktörün toplam varyansın %30'unu açıklaması yeterli kabul edilmektedir.²⁹ Bu da ölçeğin tek faktörlü ve geçerli bir ölçek olduğuna ilişkin ilk önemli bilgidir.

²⁹ Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, 227.

Ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunun bir başka göstergesi, faktör yapısı dağılım çizelgesinde (Scree Plot) görüldüğü üzere, grafiğin birinci yamacın ardından plato yapmasıdır.

Tablo 2: Bileşenler Matrisi (Component Matrix) ve Ortak Varyans (Communalities) Tablosu

		Bileşenler matrisi	Ortak Varyans
1	Yaptığım işlerde öncelikle Allah'ın rızasını gözetirim.	.82	.67
2	Allah'ın beni gördüğünü bildiğim için kötülük yapmam.	.77	.59
3	Allah'a hesap vermeye olan inancım beni nefsimin istediği birçok şeyi yapmaktan alıkoyuyor.	.77	.59
4	Hem insanların hem de Allah'ın sevmediği şeyleri yapmaktan kaçınıyorsam bu daha çok Allah korkusundandır.	.75	.57
5	Kıyafetim Allah'ın emirlerine uygunsam, başkasının ne düşüneceği pek umurumda olmaz.	.72	.52
6	Bir işte Allah rızası olduğunu bilirimsem insanların ne düşündüğünü çok da önemsemem.	.71	.50
7	Hem insanların hem de Allah'ın sevdiği şeyleri yaparken daha çok insanlar için yaparım.	.68	.47
8	Çoğu zaman Allah'ın rızasına aykırı olduğum için nefsimin istediği şeyleri yapmıyorum.	.62	.39

Tabloda görüleceği üzere, tek faktörlü yapının tespitinin ardından yapılan analizde ölçek maddelerinde .62 ile .82 arasında değişen oldukça kabul edilebilir faktör yük değerleri elde edilmiştir. Ortak Varyans değerleri .39 ile .67 arasında değişmektedir.

Çalışmanın ikinci ana uygulaması çerçevesinde 185 kişi üzerinde yapılan son araştırma bulguları kullanılarak elde edilen 8 maddeli ve tek faktörlü bu yapı, doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur.

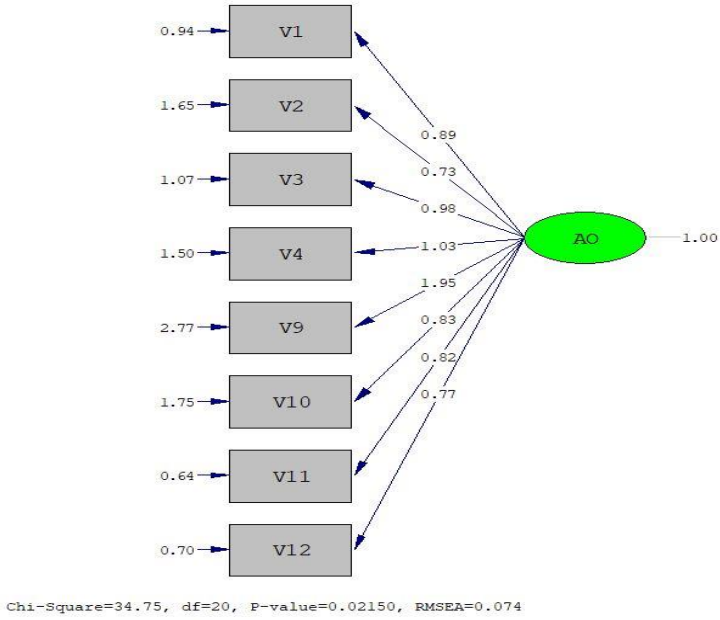
Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçlarını Gösteren Tablo

X ² /df	RMSEA	NFI	NNFI	CFI	RFI	RMR	SRMR	GFI	AGFI
1.73	.074	.95	.97	.98	.93	.062	.046	.94	.89

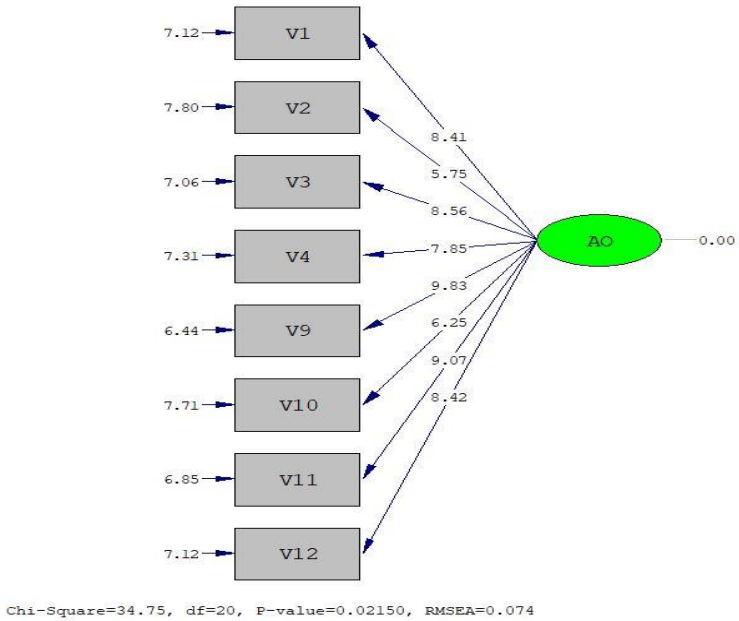
Tabloda da görüleceği üzere, $X^2 = 34.75$, Serbestlik Derecesi (Df) = 20, Anlamlılık değeri (P): 0.02, ($X^2 /df = 1.73$), Yaklaşık Hataların Ortalama Kare Kökü (RMSEA) = 0.074, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI) = 0.95, Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI) = 0.97, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) = 0.98, Kök Ortalama Karekökü (RMR) = 0.062, Standart Ortalama Kalanların Karekökü (SRMR) = 0.046, Uyum İyiliği İndeksi (GFI) = 0.94, Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (AGFI) = 0.89 olarak tespit edilmiştir. Bunlar, açımlayıcı faktör analizinde ortaya çıkan yapının uyumunun iyi düzeyde olduğunu gösteren değerlerdir.³⁰

³⁰ Tüm güvenilirlik ve geçerlik analizlerinde, Ömay Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*; Şener Büyüköztürk, *Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012); Ünal Erkorkmaz v.dğr., “Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri,” *Türkiye Klinikleri J Med Sci.*, 33, no. 1 (2013): 210-223; Donna Harrington, *Confirmatory Factor Analysis* (United Kingdom: Oxford University Press, 2009) referans alınmıştır.

Şekil 1: Path Diagramı T Değerleri

Şekil 2: Path Diagramı Estimates

4.2. Güvenirlilik Analizi

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda iyi bir uyum sağladığı görülen 8 maddeli ve tek faktörlü yapı, son olarak güvenirlilik analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin homojen bir yapıya sahip olup olmadığını, bir başka ifadeyle iç tutarlılığını, gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .89 olarak tespit edilmiştir. İki Yarı Güvenirliği (Spearman-Brown) testi sonucunda ise güvenirlilik katsayıları birinci yarı için .76, ikinci yarı için .77 olarak belirlenmiş, iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı (r) ise .81 olarak bulunmuştur. Elde edilen değerler AMÖ'nün güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

İnsanların duygu, düşünce ve davranışlarının en önemli belirleyicilerinden biri, sahip oldukları din ve Tanrı inancıdır. Özellikle İslam dininin inanç ve uygulamalarının kültüre derinden sirayet ettiği topluluklarda, insan yaşamına dair her olgunun içerisinde dinin izlerini aramak gerekir. Din psikolojisi, din eğitimi ve din sosyolojisi gibi din bilimlerinde, bu gerçeklikten hareketle birçok konu, dini inanç ve uygulamalarla ilişkili olarak araştırılmıştır. Bu bilim dallarının doğası gereği çok fazla kullanmak durumunda oldukları nicel araştırma metodları, araştırmacıları dindarlık ölçekleri geliştirmeye sevk etmiştir. Yerli literatüre gerek geliştirme gerekse uyarılma yoluyla çok sayıda dindarlık ölçeği kazandırılmıştır.

Dindarlık gibi farklı bileşenleri bulunan bir olguyu tek bir ölçekle ihata etmek mümkün olmadığından araştırmacılar çalıştıkları konuya ait ihtiyacı giderecek ölçekler geliştirmişlerdir. Bununla birlikte bu bilim dallarında araştırma sahasının kompleks oluşu nedeniyle sıklıkla

amaca hizmet edecek ölçek bulmakta güçlükler yaşadığı dile getirilmektedir. Bizim de sözü edilen eksikliği yaşayan araştırmacılar arasında olduğumuzu belirtmeliyiz.

Her ne kadar dindarlık başlığını taşıyan ölçekler yapılageliyor olsa da Müslüman kimliğini güçlü şekilde taşıyan toplumumuzda günlük işlerin içerisinde Allah’a sıkça yönelmekte; ona dilek, istek ve şikayetler iletilmekte, yaşanılan veya şahit olunan işler Allah ile sık sık ilişkilendirilmektedir. Kısacası insanımız gün içerisinde Allah’ı bolca hatırlamakta ve zikretmektedir. Hal böyle iken dindarlığı daha iyi ve daha canlı şekilde ifade edecek bir ölçek geliştirmek adına, Allah’ı merkeze almanın yararlı olacağı fikrinden hareketle AMÖ’yü geliştirme ameliyesine giriştik. Bu girişimde Allah merkezliliğin bilhassa psikolojik durumları güçlü şekilde etkileyeceği, Allah merkezlilik arttıkça psikolojik iyi oluşun da artacağı yönündeki öngörümüzün de etkisi bulunmaktadır. Öte yandan dindar bir toplum yapısına sahip olsak da duygu ve biliş dünyamızda Allah merkezli olmaktan uzak olduğumuzu ve bunun sonucunda psikolojik iyi oluşumuzun zarar gördüğünü düşünmekteyiz. Özellikle Allah merkezlilikten uzaklaşarak, “elalem ne der” zihniyetine sahip bireyler haline geldiğimizi, bir başka ifadeyle “başkası merkezli dışsallığa”³¹

³¹Başkası merkezli dışsallık, bireyin öz saygısını, öz değerini, öz yeterlilik duygusunu daha çok başkalarının onun hakkındaki duygu ve düşüncelerine dayandırmasını ifade etmektedir. Başka insanların birey hakkında olumlu yahut olumsuz düşündükleri veya hissettikleri kesin olarak bilinmese de birey, kendisini onların varsaydığı bu tutumları üzerinden değerlendirmektedir. Bu konu ve hakkındaki ölçek için bakınız: Ümit Horozcu, Ahmet Celalettin Güneş, “Başkası Merkezli Dışsallık Ölçeği (BMDÖ)’nin Geliştirilmesi: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması,” *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, no. 2 (2019): 171-202.

sahip bireyler haline geldiğimizi görmekteyiz. Bizi bu ölçeği geliştirmeye iten temel neden de Allah merkezli olmanın insan fitratına en uygun bilişsel yapı olduğuna ve bu yapıyı ölçebilecek bir ölçeğe ihtiyaç bulunduğuna dair kanaatimizdir.

Bu amaçla başlattığımız çalışmada ön testlerin dışında birincisi açımlayıcı faktör analizi, diğeri ise doğrulayıcı faktör analizi için olmak üzere iki ana uygulama gerçekleştirdik. İlk uygulamayı çeşitli eğitim düzeylerinden 16 yaş üzeri 326 kişi üzerinde yaptık. Bu uygulamayla elde ettiğimiz veriler üzerinden yaptığımız doğrulayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %53.7'sini açıklayan 8 maddeli ve tek faktörlü bir yapı elde ettik. Sosyal bilimler alanında geliştirilen tek faktörlü ölçeklerde toplam varyansın %30'unun açıklanmasının yeterli kabul edildiğini göz önünde bulundurarak ölçeğin tek faktörlü bu yapısının oldukça uygun olduğu görülmektedir. Ardından doğrulayıcı faktör analizi yapmak üzere ikinci bir uygulama gerçekleştirdik. Bu kez 185 kişiyle gerçekleştirdiğimiz uygulamadan elde edilen veriler üzerinde yaptığımız doğrulayıcı faktör analizinde iyi olduğunu söyleyebileceğimiz uyum değerleri elde ettik. Buna göre doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $X^2/df = 1.73$, $RMSEA = .074$, $NFI = .95$, $NNFI = 0.97$, $CFI = 0.98$, $RFI = .93$, $RMR = 0.062$, $SRMR = 0.046$, $GFI = 0.94$ ve $AGFI = .89$ şeklinde gerçekleşmiştir.

Ölçeğin son hali üzerinde yaptığımız güvenilirlik analizinde ise Cronbach's Alpha katsayısını .89 olarak tespit ettik. İki yarı test güvenilirlik analizinde ise güvenilirlik katsayısı 4 maddelik birinci yarı için .76, ikinci yarı için .77 ve iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı .81'dir. Tatmin edici olduğu söylenebilecek bu değerler, AMÖ'nün

bireylerin düşünce ve davranışlarında ne derece Allah merkezli olduklarını, bir başka anlatımla, sahip oldukları Allah inancının, duygu, düşünce ve davranışlarında ne derece etkili ve belirleyici olduğunu ölçmeye yarayacak güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, Ahmet, Altundağ, Yunus ve Turan, Mehmet Emin. “Dini Bağlılık Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 4, no. 2 (2015): 367-375.
<https://doi.org/10.15869/itobiad.58403>
- Akın, Ahmet ve Yalnız, Abdullah. “Müslümanlıkta İnanç ve İbadet Ölçeği Kısa Formu: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması.” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15 no. 1 (2015): 235-242.
- Arslan, Mustafa. “Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması.” *Dinbilimleri Akademik Dergisi* 3, no. 1 (2003): 97-116.
- Büyüköztürk, Şener. *Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012.
- Cirhinlioğlu, Fatma Gül. “Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişkiler.” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006.
- Coştu, Yakup. “Dine normatif ve popüler yaklaşım ‘bir dini yönelim ölçeği denemesi’.” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, no. 15 (2009): 119-139.

- Çayabatmaz, Emine. “*Kur’an-ı Kerim bağlamında İslami dindarlık ölçeği denemesi.*” Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi 2016.
- Çokluk, Ömay, Şekercioğlu, Güçlü ve Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012.
- Demirci, İbrahim. “*Huzurlu ve Mutlu Yaşamın Değerler ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi.*” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Ekşi, Halil, Kardeş, Selami ve Akyol Koçoğlu, Tuba. “İçsel Spiritüellik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *International Conference on Stem and Educational Sciences*, Muş, 2018 (Özet).
- Ercan, Nilüfer. “*The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse: Ambivalent Sexism, System Justification and Religious Orientation.*” Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, 2009.
- Ergül, Şafak ve Temel, Ayla B. “Maneviyat ve Manevi Bakım Derecelendirme Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği.” *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 23, no. 1 (2007): 75-87.
- Erkorkmaz, Ünal, Etikan, İlker, Demir, Osman, Özdamar, Kazım ve Sanisoğlu, S. Yavuz. “Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri.” *Türkiye Klinikleri J Med Sci*. 33, no. 1 (2013): 210-223. <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26747>

- Güneş, Adem. “Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği (MİDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 1354-1359.
- Harrington, Donna. *Confirmatory Factor Analysis*. United Kingdom: Oxford University Press, 2009.
- Horozcu, Ümit ve Demir, Zühre. “Ergenler İçin Dini İnanç Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4, no. 1 (2018): 81-92.
- Horozcu, Ümit ve Güneş, Ahmet Celalettin. “Başkası Merkezli Dışsallık Ölçeği (BMDÖ)’nin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması,” *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, no. 2 (2019): 171-202.
- Karaçay, Gülfer. “İşsiz Bireylerde Yaşam Doyumu: Eğitim, Dini Duygulanım ve Sistemi Meşrulaştırma Bakımından Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2011.
- Kasapoğlu, Figen. “Manevi Yönelim Ölçeği’nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16, no. 3 (2015): 51-68.
<https://doi.org/10.17679/iuefd.16360640>
- Kayıklık, Hasan ve Kalgı, Mehmet Emin. “Dinsel Yaşayış Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, no. 1 (2017): 1-19.
<https://doi.org/10.30627/cuilah.325986>
- Kuşat, Ali ve Bulut, Meryem B. “Dini Dünya Görüşleri Ölçeği’nin Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9, no. 43 (2016): 2502-2509.

- Ok, Üzeyir. “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması.” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8, no. 2 (2011): 528-549.
- Onay, Ahmet. *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Sevinç, Kenan, Güven, Metin ve Metinyurt, Tuğba. “Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması.” *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015): 59-86.
- Seyhan, Beyazıt Yaşar. “Dini Şuur Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Ekev Akademi Dergisi* 19, no. 61 (2015): 377-392.
- Sezen, Abdülvahit. “Dinsel Fundamentalizm Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2010): 135-148.
- Şahin, Rukiye, Sarıkaya, Yusuf ve Baloğlu, Mustafa. “Manevi Anlam ile Maneviyat İlişkisinin İncelenmesi.” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12, no. 28 (2017): 681-702.
- Uysal, Veysel, Turan Şeyma ve Işık Zehra. “Motivasyonel Dindarlık Ölçeği.” *İslami Araştırmalar* 25, no. 1 (2014): 15-27.
- Uysal, Veysel. “İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Plot Çalışma.” *İslamî Araştırmalar Dergisi* 8, no. 3-4 (1995): 263-271.
- Şirin, Turgay. “Maneviyat Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.” *Turkish Studies Social Sciences* 13, no. 18 (2018): 1283-1309.

Yapıcı, Asım. “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi.” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, no. 1 (2006): 65-115.

EXTENDED SUMMARY
SCALE OF ALLAH CENTEREDNESS (SAC):
RELIABILITY AND VALIDITY STUDY

One of the most important determinants of people's emotions, thoughts and behaviors is their religion and belief in God. Especially in communities like ours where the beliefs and practices of Islamic religion are deeply penetrating into culture, it is necessary to look for traces of religion in every phenomenon of human life. In religious sciences such as the psychology of religion, the education of religion, and the sociology of religion, many issues have been explored in terms of their relationship to religious beliefs and practices. And many scales of religiosity have been developed because researchers in these disciplines often use quantitative research methods. A number of religiosity scales have been introduced into the local literature through development and adaptation.

It is not possible to measure a comprehensive phenomenon such as religiosity which has different components on a single scale. Therefore, researchers have developed religiosity scales to which they need related to topic they are working on. However, it is stated that there is a difficulty in finding a appropriate scale of religiosity in these disciplines because of the complexity of the research field. We must mention that we are among the researchers who have experienced the mentioned deficiency.

In our society, which has a strong Muslim identity, people frequently turn to Allah in their daily works, inform him of their wishes, wishes and complaints, and frequently relate with him what they have experienced or witnessed. In short, our people remember and chant Allah in abundance during the day. As such, we embarked on the task of developing The Scale of Allah-Centeredness (SAC) to develop a scale that would express religiosity better and more vividly and place Allah in the center. Our belief that God-centeredness will affect especially psychological situations strongly, and that psychological well-being will increase as God-centeredness increases, has been effective in this initiative. On the other hand, even though we have a religious society, we think that we are far from being Allah-centered in our world of emotion and cognition, and as a result, our psychological well-being is damaged. We move away from being Allah-centered and become people who think “what do people say about us?”. That is, we are becoming more and more others centered individuals. We call this psychology “others centered externality”. The main motive that drives us to develop this scale is our belief that being God-centered is the most appropriate cognitive structure for human nature and psychological wellness, and that our current scales do not have the content to reveal this structure.

For this purpose, after the preliminary tests, we conducted two main applications, one for exploratory factor analysis and one for confirmatory factor analysis. We performed the first application on 326 people who over the age of 16 and from various educational levels. As a result of the confirmatory factor analysis we conducted on the data obtained with this application, we reached the scale structure that

consists of 8 itemed one factor which explaining 53.7% of the total variance. In single-factor scales in the social sciences field, if one factor explains 30 percent of the total variance, it is considered sufficient.

Then, we performed the second application on 185 people for confirmatory factor analysis. In the confirmatory factor analysis we conducted with the data of this application, we obtained good scores that we can say is appropriate. The fit indices obtained from confirmatory factor analysis are as follows: $\chi^2 / df = 1.73$, RMSEA = .074, NFI = .95, NNFI = 0.97, CFI = 0.98, RFI = .93, RMR = 0.062, SRMR = 0.046, GFI = 0.94 and AGFI = .89.

In the reliability analysis we conducted on the final form of the scale, we found the Cronbach's Alpha coefficient as .89. In the two-half reliability analysis, we found the reliability coefficient as .76 for the 4-item first half, .77 for the second half, and we found the correlation coefficient between the two halves as .81. These values, which we can say to be satisfactory, show us that SAC is a reliable and valid scale that can measure Allah-centeredness level of individuals in their thoughts and behaviors. In the other words, it can measure to what extent individuals' belief in Allah effects and determines their emotions, thoughts and behaviors.